

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Сергій Гушов

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті викладено основні підходи до виховання особистості й подано ретельний аналіз підходів щодо формування духовно-моральних цінностей особистості. Проаналізовано наукові підходи до виховання гуманної особистості в сучасних умовах. Наведено різні підходи як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, які займалися розв'язанням проблем різних напрямів виховання, зокрема й духовно-морального, як у теоретичному, так і у практичному плані. На думку автора, для конструювання нового підходу, що матиме великий вплив на духовно-моральні цінності особистості, потрібно побудувати його фундамент, заснований на загальнолюдських цінностях. На виявлення базових цінностей різноманітних професій, розкриття їх взаємозв'язку з розв'язанням проблеми формування духовно-моральних цінностей фахівців спрямоване подальше дослідження.

Ключові слова:

виховання особистості; цінності; духовно-моральні цінності; сучасні підходи до виховання.

Аннотация:

Гушов Сергей. Методические основы воспитания духовно-нравственных ценностей личности.

В статье изложены основные подходы к воспитанию личности и представлен тщательный анализ подходов к формированию духовно-нравственных ценностей. Проанализированы научные подходы к воспитанию гуманной личности в современных условиях. Представлены различные подходы как отечественных, так и зарубежных ученых, которые занимались решением проблем различных направлений воспитания, в том числе и духовно-нравственного, как в теоретическом, так и в практическом плане. По мнению автора, для конструирования нового подхода, который имеет большое влияние на духовно-нравственные ценности личности, нужно построить его фундамент, основанный на общечеловеческих ценностях. На выявление базовых ценностей различных профессий, раскрытие их взаимосвязи с решением проблемы формирования духовно-нравственных ценностей специалистов направлено дальнейшее исследование.

Ключевые слова:

воспитание личности; ценности; духовно-нравственные ценности; подходы к воспитанию.

Resume:

Gurov Sergiy. Methodological foundations of personality's spiritual and moral values education.

The article outlines the basic approaches to the education of the individual and provides a thorough analysis of the approaches to the formation of spiritual and moral values. The scientific approaches to educating a humane person in modern conditions have been analyzed. The author highlights different approaches of both domestic and foreign scholars who engaged in solving the problems of various areas of education, including spiritual-moral, both in theoretical and practical terms. According to the author, for the construction of a new approach having a large impact on the spiritual and moral values of the individual, it's necessary to build a foundation based on universal values. Therefore, further investigation is directed to identify the basic values of different professions and disclose their relationship with the problem of the formation of spiritual and moral values of specialists.

Key words:

education of the individual; values; spiritual and moral values; education approaches.

Постановка проблеми. Проблема виховання духовно-моральних цінностей майбутніх фахівців є однією з головних проблем таких дисциплін, як педагогіка, психологія, філософія, етика та естетика. Зміст, форми і методи виховання духовно-моральних цінностей особистості змінюються під впливом суспільства, яке оточує людину й водночас формує її світогляд.

Сьогодні студенти мають можливість отримувати багато інформації, яку вони, з одного боку, повинні засвоїти, а з іншого – отримати від неї естетичну або інтелектуальну насолоду. Але від такої кількості інформації людина не може виховувати в собі духовно-моральні цінності, які є провідним складником формування особистості. Усе це потребує докорінного вдосконалення методологічної системи виховання майбутніх фахівців.

Проблему виховання духовно-моральних цінностей студентів висвітлено в державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), законах України «Про освіту», «Концепції виховання особистості в умовах

розвитку української державності», «Концепції громадянського виховання», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.» [6] та ін. Процес виховання духовно-моральних цінностей знайшов своє висвітлення в роботах таких учених, як В. Сухомлинський, Г. Корнетов, М. Слєпухова та ін., які вбачають побудову процесу виховання духовно-моральних цінностей на засадах гуманістичного виховання. Так, процес морального вдосконалення особистості В. Сухомлинський розглядав крізь призму гуманності, чуйності до людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до виховання гуманної особистості в сучасних умовах розроблені в дослідженнях В. Білоусової, М. Боришевського, А. Вірковського, С. Гончаренка, Г. Данилової, В. Добровського, К. Дорошенко, Г. Жирської, Н. Каралаша, Т. Поніманської, О. Ростовцевої, О. Соколової, Ю. Стежка, Ю. Танюхіна, Т. Шангірей та ін. Сферу особистості й аналіз поняття «цінності», а також принципи їх класифікації висвітлено у працях Б. Ананьєва, І. Бєха, О. Дробницького, А. Здравомислова,

М. Рокича, В. Тугарінова, В. Ядова та ін. Однією з сучасних концепцій щодо виховання особистості є цілісна теорія особистісно-орієнтованого виховання, розроблена І. Бехом. Він обґрунтував психолого-педагогічні умови, які є основою реалізації особистісно-орієнтованого виховання шляхом створення новітніх виховних технологій, таких, як «формування у суб'єкта здатності й бажання усвідомлювати себе особистістю», «культивування у вихованні цінностей іншої людини», «культивування у вихованні досвіду свободи приймати особисті рішення» [3].

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є дослідження різних підходів до виховання духовно-моральних цінностей особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна думка розробила десятки різних загальнопедагогічних підходів до освіти, де освіта розуміється як єдність навчання, виховання та розвитку. Розв'язанню проблем різних напрямів виховання, зокрема й духовно-морального, як у теоретичному, так і у практичному плані присвячено праці багатьох учених:

– акмеологічний підхід (О. Анісімов, В. Вакуленко, В. Гладкова, А. Деркач і В. Зазикін та ін.) є вивченням специфічних умов, що допомагають дійти до вершин розвитку, типових для дорослої людини. Зазначимо, що цей підхід не може виступати як теоретично обґрунтований напрям через традиційно сформовану організацію навчально-виховного процесу, яка має спрямованість на виховання молоді [2].

– аксіологічний (ціннісний) підхід (В. Баришніков, І. Бех, Н. Ганнусенко, К. Чорна, Г. Васянович, М. Даніленко, І. Мельніченко, В. Дряпіка, П. Ігнатенко, Н. Каралаш, В. Карковський, А. Кір'якова, Б. Котова, В. Приходько, М. Приходько, О. Сухомлинська, Н. Щуркова та ін.), відповідно до якого виховання будується як процес освоєння цінностей, який охоплює такі етапи:

- подання цінності в реальних умовах виховання;
- первинне оцінювання та забезпечення емоційно позитивного відгуку на певну цінність;
- виявлення сенсу цінності та її змісту;
- прийняття усвідомленої цінності;
- закріплення ціннісного ставлення в діяльності та поведінці вихованців.

Важливим при цьому є те, як забезпечується ціннісний результат, а тому наявні декілька підходів до цього питання:

- освоєння цінностей йде через усвідомлення;
- ступінь засвоєння цінностей;

– результат виховання пов'язаний із ціннісним ставленням, яке має трикомпонентну структуру: когнітивний компонент (поняття і уявлення); емоційно-оцінний компонент (переживання, оцінка явища) і поведінковий компонент (досвід дії, вміння, навички, поведінкова готовність до певних дій).

Основними цінностями української культури є патріотизм – любов до Батьківщини; культура міжнаціональних відносин, міжконфесійний мир; любов до природи; соборність, правдивість, чесність, товариськість. Через це ціннісний підхід фактично відповідає на питання, як організувати виховний процес формування духовно-моральних цінностей особистості [9].

Отже, аксіологічний підхід до проблеми формування духовно-моральних цінностей має широке контактне поле і може бути представлений у контексті розробки навчальних дисциплін, спецкурсів, мети і завдань різноманітних виховних програм. Однак сьогодні в університетах головними перепонами досі є суперечки щодо впровадження інноваційних виховних технологій, оскільки будь-яке інноваційне рішення може бути помилковим, а для більшості педагогів вищої освіти спокійніше спиратися на усталені традиції та авторитетні рекомендації.

– андрагогічний підхід (В. Буренко, М. Громкова, С. Змеев, О. Кукуєв, Д. Трушников, П. Червоний та ін.) розкриває специфічні закономірності виховання дорослих суб'єктів навчально-виховної діяльності, а також особливості управління цією діяльністю з боку педагога.

Для формування духовно-моральних цінностей студентів необхідно виділити цінність андрагогічного підходу, але його особливість не дає змогу вибрати його як єдиний підхід.

– антропологічний підхід (Ш. Амонашвілі, Б. Бім-Бад, С. Гессен, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, В. Куликов, Л. Лузіна, В. Максакова, В. Слободчиков, Т. Троїцька та ін.); полягає в розумінні людини як творчої істоти, де виховання розглядається як природний процес, що відповідає природі особистості та є розвитком її індивідуальних здібностей, притаманних від народження. Цей підхід декларує єдність розумової, емоційної, вольової, моральної і фізичної сторін розвитку особистості, і його система виховання будується з урахуванням таких умов:

- гуманістичні цілі як моральні чесноти (людяність, довіра, вдячність, терпимість);
- особлива увага щодо здоров'я особистості, формування здорового способу життя;

– постійна діагностика та вивчення природних задатків особистості з урахуванням специфіки провідних видів діяльності в кожному віковому періоді;

– забезпечення самовизначення особистості у виховній діяльності [1].

Завдяки цьому підходу формування духовно-моральних цінностей майбутніх фахівців буде представлено не тільки в освітньому середовищі, а й в інших спільнотах і субкультурах. Така постановка проблеми значно розширила б і розсунула межі виховного впливу викладачів вищих навчальних закладів. Отже, зазначені нами протиріччя не дають змоги обрати нам антропологічний підхід як єдину основу для розв'язання проблеми формування духовно-моральних цінностей студентів.

– гендерний підхід (Ш. Берн, Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінеджи, Д. Елштайн, І. Мунтян, Л. Новікова, О. Плахотник та ін.) розглядається як напрямок дослідження, згідно з яким усі аспекти соціальності й культури можуть мати гендерний вимір. Базисом гендерного підходу є уявлення про те, що майже всі традиційні «природні» відмінності між статями ґрунтуються не тільки на біологічних, а й на соціальних засадах. Також вважаємо необхідним виявити суперечності у планах виховної роботи, що розраховані на прийняття особистістю певної позиції. Диференційований підхід у вихованні враховує як гендерні, вікові особливості студентів, так і їх індивідуально-психологічні якості, припускає можливість розробки діагностики рівнів сформованості духовно-моральних цінностей, а у методичному плані – організацію щодо формування духовно-моральних цінностей майбутніх фахівців у групах для виконання специфічних завдань.

– герменевтичний підхід (А. Закірова, В. Зінченко, Ю. Сенько, І. Сулима) є зверненням до психічного досвіду особистості, який виявляється як переживання. Важливими рисами виховного процесу стають пісні, вірші, есе, автобіографічні записи, щоденники, листи, художні фільми, художня література, твори живопису тощо. Ці творчі продукти повинні бути сприйняті як особистісна цінність, визнаючи особливу важливість системи цінностей особистості. Герменевтичний підхід більше націлений на ідентифікацію цінностей, а не на розв'язання проблем, тому є важливим для формування ціннісного ставлення до особистості.

– гуманістичний підхід (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, О. Соколова) закріплений Законом України «Про освіту» (Розділ 1, ст. 2) і ґрунтується на повазі до особистості, яка має право на свободу, щастя, гідне життя. Для реалізації гуманістичного підходу необхідно,

щоб ціннісні орієнтації більше наближалися до людських якостей, властивостей, почуттів [6]. Пріоритетним має стати виховання духовно і фізично здорової особистості – громадянина, патріота, працьовитої людини, творчої особистості. У процесі реалізації гуманістичного підходу основними завданнями є такі:

– формування наукового світогляду в учнів, основами якого є освіченість, громадянськість, моральність, професіоналізм;

– розвиток позитивної мотивації до трудової діяльності;

– всебічно гармонійний розвиток кожної людини;

– засвоєння загальнолюдських цінностей, історичного досвіду і патріотичних традицій Вітчизни;

– становлення культури безпеки життєдіяльності особистості;

– активізація ролі виховання як механізму прискорення і коригування процесу соціалізації особистості [1, с. 124–126].

– диференційований підхід (В. Андронатій, Х. Боташева, І. Кон, В. Черняков та ін.) передбачає використання різних методів і прийомів виховання, різних вправ, залежно від особливостей особистості.

– діалогічний (полісуб'єктний) підхід (Р. Антонюк, М. Бахтін, В. Біблер, А. Брушлінський, А. Єрмоленко, І. Глазкова, Т. Іванова, М. Савіна, В. Паркер та ін.) передбачає перетворення позиції педагога й учня на особистісно-рівноправні позиції. Таке перетворення пов'язане зі зміною ролей і функцій учасників педагогічного процесу. Педагог не виховує, а актуалізує, створює умови, стимулює прагнення учнів до саморозвитку, вивчає їх активність. При цьому особливе значення мають професійно-ціннісні орієнтації педагога, пов'язані з його ставленням до учнів.

Ідея діалогічного підходу для формування духовно-моральних цінностей пояснює розуміння суперечності позицій у діалозі, зіткнення й розуміння у різних культурах критеріїв істинності категорій добра і зла, а також пояснює процес винаходу різних форм духовної діяльності, серед яких – створення етичних кодексів і настанов для сучасної студентської молоді. Тому вважаємо за необхідне використовувати цей підхід до створення творчих завдань, проведення семінарів тощо.

– діяльнісний підхід (В. Боднар, М. Головка, О. Горчакова, О. Дубасенюк, С. Єлканов, В. Краєвський, Н. Мойсеюк, І. Харламов, Н. Яремчук та ін.), у якому діяльність особистості зорієнтована на активізацію мотиваційно-потребувальної, процесуальної та змістовної сторін. При цьому цілі виконують

орієнтувальну та регулювальну функції. Вони повинні бути реальними, враховувати вікові та індивідуальні особливості, бути особистісно-значущими; бути суспільно значущими й відповідати гуманістичним уявленням про людину. Тому під метою виховання розуміється досягнення певного ідеалу, що постає у процесі виховання.

– індивідуалізований або персоналістичний підхід (О. Гребенюк, Т. Гребенюк, О. Леванова, Г. Романенчук, О. Пехота, К. Вронська та ін.) спирається не на свободу й автономність особистості, а на усвідомлення нею розвитку потреб, бажань, нахилів, імпульсів тощо. Людина сама має себе виховувати, використовуючи власні внутрішні потенції.

– інтегрований підхід (С. Броуді та Дж. Уліс, Р. Боязітов, Н. Чернуха та ін.) виходить із загальної об'єктивної цілісності світу та припускає цілісність особистості, цілісність усього процесу навчання. Поняття інтегрованого підходу передбачає взаємозв'язок процесів викладання і навчання, єдність змістовної і процесуальної сторін навчання, міжпредметні зв'язки, взаємозв'язок із навчальною та позанавчальною діяльністю. Однак інтегративний підхід більше орієнтується на соцієтарний, інституціональний та соціально-груповий рівні у формуванні духовно-моральних цінностей, тоді як для нашого дослідження важливими є і інтраперсональний, і міжособистісний рівні реалізації виховного процесу.

– компетентнісний підхід (Б. Бібік, М. Васильєва, В. Гриньова, І. Зимня, В. Лозова і Г. Троцько, Л. Хоружа та ін.). Це інтегральний підхід, який об'єднує цілий ряд інших підходів, у якому розуміється не тільки наявність предметних знань, а й надпредметних соціальних, комунікативних, когнітивних, інформаційних компетентностей, тобто вмінь користуватися предметними та метапредметними знаннями. До принципів компетентнісного підходу належать:

– орієнтація на досягнення результату, який проявляється в поведінці і мисленні;

– комплексність, міждисциплінарність – облік як освітніх, так і зовнішніх факторів середовища і впливів;

– багатофункціональність: компетентність не може бути схарактеризована лише уміннями та властивістю, це здатність до виконання сукупності завдань.

Використання компетентнісного підходу для формування духовно-моральних цінностей дає змогу зосередитися на формуванні духовно-моральної компетентності, що припускає не збільшення обсягу знань про мораль, етику, культуру та цінності особистості, а набуття

досвіду духовно-моральної діяльності через моральні вчинки. Також важливою особливістю компетентнісного підходу для формування духовно-моральних цінностей є підготовка фахівця, що оперує не набором фактів про духовність, моральні норми, а й технологіями виховання й самовиховання [4].

– комплексний підхід (Ю. Бабанський, А. Басинський та Н. Говоров, Л. Белова, Т. Старченко, О. Кошелівська та ін.) у сфері виховання зорієнтований на знаходження й використання комплексу умов для поліпшення якостей особистості загалом і вдосконалення процесу виховання. Для формування духовно-моральних цінностей студентів пропонується використання таких форм, як лекція, бесіда, диспут, у яких заперечуються нові інтерпретації та технології виховної роботи, не допускаються різні погляди й підпорядкованість духовно-моральних цінностей політичним поглядам і переконанням окремих груп керівної верхівки.

– культурологічний підхід (М. Алдошина, Ш. Амонашвілі, А. Анохін, В. Біблер, Є. Бондаревська, В. Гриньова, Р. Гришкова, Т. Іванова, Л. Ілларіонова, С.Ю.Курганова, М. Лещенко, Л. Хомич, О. Шевченко, Н.Є.Щуркова та ін.) базується на ідеї входження особистості у світову культуру та спирається на таку закономірність: виховання особистості стане більш ефективним за умови входження в контекст культури. Культурологічний підхід до формування духовно-моральних цінностей спрямовує вихователя на те, що саме національна педагогіка, народні традиції повинні стати основою виховного процесу з орієнтацією на духовно-моральні цінності, розвиток християнської моралі, утвердження ідеї соборності, неприйняття егоїзму та індивідуалізму [1].

– особистісний підхід (Б. Братусь, А. Брушлінський С. Воробйов, В. Давидов, В. Зінченко, Є. Бондаревська, В. Вербець, А. Донцов, К. Дубич, І. Зязюн, Н. Миропольська, С. Максименко, А. Мудрик та ін.) розглядає механізми формування особистості (системи відносин і якостей особистості), де особистість при цьому відіграє пріоритетну системотвірну роль. В особистісному підході виховання спирається на індивідуальні особливості особистості, де головне – її особистий духовний досвід, і оскільки особистісний підхід спирається на індивідуальні запити й особливості особистості, він передбачає її ретельне вивчення. Однією з найважливіших вимог особистісного підходу є суб'єкт-суб'єктні відносини вчителя і учня, що є активним пошуком найрезультативніших виховних впливів на кожного студента.

– парадигмальний підхід (Н. Вознюк, Н. Іордаки, А. Орлов, М. Романенко, Дж. Маклеан та ін.) зразок, що характеризує процес виховання у рамках певної моделі освітньої системи [5]. У Законі України «Про освіту» та «Про вищу освіту» зазначено, що педагогічні працівники повинні «настановою та особистим прикладом стверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, стриманості, працелюбності, помірності, інших чеснот; виховувати у дітей і молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, до народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історично-культурного та природного середовища України. Тому, вважаємо що цей підхід може бути використаний у нашому дослідженні для формування загальних цілей студентів та розвитку їх духовного потенціалу [6].

– проблемно-цільовий підхід (Т. Ахаян, З. Васильєва, І. Колесникова, В. Розов, Л. Рувінський) як спосіб структуризації застосовується при виконанні завдань комплексного планування та управління процесом виховання у групі. Він передбачає поєднання цілей, термінів, управління у складі цілісного процесу, спрямованого на сприйняття духовно-моральних цінностей;

– професіографічний підхід (Т. Гомонова, П. Мусінов, Г. Нитченко, О. Спирін, Л. Хісматулліна, М. Зоткін та ін.) є проектуванням цілей духовно-морального виховання, змісту виховного процесу, виховних технологій на основі еталонної моделі фахівця, до якої належать духовно-моральні цінності, необхідні для виконання певного виду діяльності.

– процесуальний підхід (С. Марцелей, Д. Мацумото, І. Надольний, Н. Рибаківа, О. Титаренко, Б. Ніколаїчев та ін.) розглядає виховання як процес, що являє собою сукупність взаємопов'язаних безперервних видів діяльності (дій та операцій). Види діяльності учасників процесу називають функціями (наприклад, управлінськими). Кожна функція також є процесом, оскільки вона так само складається із серії взаємопов'язаних дій. Виділяють декілька функцій освіти: цільову, дескриптивну, прескриптивну, реалізаційну та ретроспективну. Цільова функція передбачає усвідомлення проблеми і формування мети. Дескриптивна функція полягає в тому, що відбувається збір та обробка інформації, необхідної для досягнення мети. Прескриптивна функція реалізує переклад інформації у командну. Реалізаційна функція полягає в організації виконання команди. Ретроспективна функція здійснює аналіз,

узагальнення, оцінювання досягнутих результатів. На нашу думку, використання цього підходу в нашому дослідженні за допомогою перелічених функцій дасть змогу проаналізувати та визначити рівні сформованості духовно-моральних цінностей студентів та виявити недоліки у процесі формування духовно-моральних цінностей.

– середовищний підхід (Н. Коваленко, Г. Корнетов, Ю. Мануйлов, К. Приходченко, К. Робінсон, Л. Афроніка, С. Скидан та ін.) орієнтує виховний процес на створення системи необхідних умов, серед яких постає культивування духовно-моральних цінностей у певному просторі – статичній одиниці (творча студія, гуртки, клуби та ін.), або у динамічній одиниці – стихії [7]. Однак у процесі виховання студентів необхідно враховувати, що на визначення духовно-моральних цінностей особистості середовищні умови діють із меншою силою, ніж сукупність генетичних, природних чинників і особиста мотивація до прагнення сформувати духовно-моральні цінності.

– синергетичний підхід (В. Ігнатова, С. Кульневич, Н. Таланчук, С. Шевельова) обстоює значущість внутрішнього потенціалу особистості, який слід ураховувати у процесі педагогічного впливу. Головні тенденції зміни особистості виникають у сфері цінностей і моральних настанов. Синергетичний підхід до виховання спирається на внутрішній потенціал особистості, зосередженість виховних зусиль на формуванні духовно-моральних цінностей.

– системний підхід (О. Белова, П. Бурдій, Ж.-К. Пассрон, В. Вербець, О. Гордійчук, І. Грязнов, Т. Єрмолаєва, В. Кагерманьян, С. Карпенчук, В. Ткачук та ін.) є методологічною орієнтацією у діяльності, за якої об'єкт пізнається як система – упорядкована множина взаємопов'язаних компонентів, взаємодія яких сприяє розвитку особистості в освітньому закладі. Системний підхід в організації процесу формування духовно-моральних цінностей особистості повинен мати ознаки не сталої системи, а системи динамічної, процесуальної, що базується на цінностях професії та використовує методи і технології виховної роботи, максимально наближеної до індивідуальних потреб особистості [10].

– соціальний підхід (В. Бочаров, М. Галагузова, А. Мудрик, М. Шакурова, В. Ясницька) сприяє вихованню молодого покоління в соціумі, спрямовує процес формування соціально значущих якостей особистості, необхідних для успішної соціалізації, педагогічно організовує набуття вихованцями особистісного життєвого досвіду, досвіду поведінки в діяльності, засвоєння особистістю норм, цінностей, настанов,

прийнятих у суспільстві, та підтримує творчу самореалізацію особистості в соціумі.

– формувальний підхід (І. Глікман, А. Кочетов, Б. Лихачов, Г. Філонов) відрізняється переконанням, що виховання дитини безпосередньо залежить від виховного впливу словом, прикладом та справою. Технологічно виховання на основі формульовального підходу організовується через поведінкову модель: «показати зразок» – «пояснити» – «вправлятися». Ця технологія дає змогу керувати поведінкою особистості через заохочення соціально позитивних дій і обмеження соціально неприйнятних. В основу моделі покладено біхевіористичний погляд на особистість [8].

– цивілізаційний підхід (Л. Ваховський, М. Данилевський, І. Кононова, С. Крапивенський, Н. Омельченко, А. Стризое та ін.) відповідно до якого виховний процес розглядається в рамках сукупності всіх форм життєдіяльності людини тієї чи іншої нації – матеріальної, політичної, культурної тощо. Значимо, що цивілізаційний підхід дає змогу в дослідженні проблеми формування духовно-моральних цінностей перебороти однолінійність, властиву формаційному уявленню про процес і розвиток духовно-моральних цінностей в історичному контексті. Виходячи з цього, вивчення процесу формування духовно-моральних цінностей особистості у теоретичному плані стає багаторівневим, що уможливує порівняння духовно-моральних традицій та звичаїв у різних країнах, цивілізаціях, знаходження спільного та відмінного в духовно-моральних цінностях різних регіонів і представників різних етносів тощо.

Отже, цивілізаційний підхід для розв'язання проблеми формування духовно-моральних цінностей студентів принципово не може претендувати на основу побудови нашої концепції, оскільки не охоплює все поле морально-етичної культури, як ціннісного явища.

– еко-психотерапевтичний підхід (В. Букатий, Н. Капустін, В. Кащенко, Л. Лебедева, Б. Лихачов, Т. Стефановська), у якому виховання розглядається як надання

допомоги людині й націлювання її на духовне оздоровлення за допомогою свідомих, а також несвідомих, сугестивних методів. Так, Б. Лихачов указував на велику роль несвідомого в житті людини й зазначав, що «виховання і навчання ... повинні бути процесом не тільки зовнішнього впливу, а й поступового самовладання, руху від себе зовнішнього до пізнання себе внутрішнього, до узгодження усвідомлених учинків і несвідомих мотивів» [8, с. 40-44]. До цього підходу належить і арт-терапія, яка впливає на особистість і допомагає їй зняти психічне і фізичне напруження, позбутися страхів і сором'язливості.

Висновки. Отже, концепція духовно-морального розвитку і виховання особистості є основою для всіх педагогічних підходів. Розглянувши основні можливості щодо формування духовно-моральних цінностей майбутніх фахівців у наведених підходах і виявивши основні протиріччя, зазначимо, що кожний із цих підходів охоплює істотну частину дійсності, але загалом не відбиває потребу всього суспільства в підготовці фахівця, здатного, насамперед, здійснювати моральні вчинки, змінювати якість життя. Жоден із перерахованих підходів повністю ігнорувати не можна, а навпаки, необхідно, на нашу думку, брати до уваги те дієве, те ефективне, завдяки чому при розробці моделі, технології та методики формування духовно-моральних цінностей студентів у сучасних умовах можна досягти ефективних результатів. Не важливо, який із сучасних педагогічних підходів буде обраний, головне, щоб за основу бралися традиційні духовно-моральні, національні, а також загальнолюдські цінності.

На наше переконання, для конструювання нового підходу, що матиме великий вплив на духовно-моральні цінності особистості, потрібно побудувати його фундамент, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях. На виявлення базових цінностей різноманітних професій, розкриття їх взаємозв'язку із розв'язанням проблеми формування духовно-моральних цінностей фахівців спрямоване наше подальше дослідження.

Список використаних джерел

1. Амонашвілі Ш.О. Школа життя / Ш. О. Амонашвілі; пер. з рос. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітницький центр ім. М. К. Рериха, 2002. – 170 с.
2. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление / С.Ф. Анисимов. – М.: Мысль, 1988. – 253 с.
3. Бех І. Психологічний супровід особистісно

References

1. Amonashvili Sh. A. (2002). *School of Life*. – Khmel'nitsky: Podil'sky Cultural and Educational Center named after M.K. Roerich. [in Ukrainian].
2. Anisimov S.F. (1988). *Spiritual values of consumption and production*. Moscow: Mysl'. [in Russian].
3. Bekh I. (2003). *Psychological support of learner-centered education*. Primary School. 3. 1-6. [in Ukrainian].

- орієнтованого виховання / І. Бех // Початкова школа. – 2003. – № 3. – С. 16.
4. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 45–50.
 5. Вознюк Н.М. Етико-педагогічні основи формування особистості: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 196 с.
 6. Законодавство України про освіту: збірник законів. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 159 с.
 7. Мануйлов Ю. В. Средовой подход в воспитании / Ю. С. Мануйлов // Перемены. – 2004. – № 2. – С. 58–75.
 8. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников / Б. Т. Лихачев. – М., 1985. – 176 с.
 9. Сухомлинська О. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики // Шлях освіти. – 2006. – № 1. – С. 27.
 10. Ткачук В. А. Особливості морального розвитку дітей / В. А. Ткачук // Початкова школа. — 2000. – № 1. – С. 13–17.
 4. Bibik N. M. (2004). *Competence approach: analysis of the reflexive*. Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects. Kyiv: “K.I.S”. [in Ukrainian].
 5. Voznyuk N. M. (2005). *Ethical and pedagogical foundations of identity formation: a tutorial*. – Kyiv: Centre of course books. [in Ukrainian].
 6. *Legislation of Ukraine on Education*. (2002). USC. – Kyiv: Parliamentary publishing house. [in Ukrainian].
 7. Manuilov Yu. V. (2004). *Environmental approach in educatio*. *Peremeny*. 2. 58 – 75. [in Russian].
 8. Likhachev B. T. (1985). *Theory of pupils’ aesthetic education*. Moscow. [in Russian].
 9. Sukhomlyns’ka O. (2006). *Spiritual and moral education of children and youth in terms of the pedagogy and practice*. *Shlyakh osvity*. 1. 2-7. [in Ukrainian].
 10. Tkachuk V. A. (2000). *Features of the moral development of children*. *Primary School*. 1. 13-17 [in Ukrainian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Гуров Сергій Юрійович

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.755

Надійшла до редакції: 08.11.2013 р.

Прийнята до друку: 13.12.2013 р.